Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 6 • Sayı / Issue: 11 • Sayfa / Pages: 9-39

Abraham Maslow'un Kendini Gerçekleştirme Kavramının Aziz Nesefî'nin İnsan-ı Kâmil Kavramıyla Karşılaştırılması

Analogy Between the Concept "Self-Actualization" of Abraham Maslow and the Concept "Perfect Man" of Aziz Nasafi

Doç. Dr. M. Naci Kula
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı
Assoc.Prof., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology, Eskişehir, Turkey
nkula@yahoo.com
orcid.org/0000-0003-1763-9620

Hacer ÇAKMAK
Bilim Uzmanı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
MA., Eskişehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences, Eskişehir, Turkey
hacer87@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0438-6628

Makale Bilgisi / Article Information
Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 21.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 19.06.2019
Yayın Tarihi / Published : 20.09.2019

Atıf Bilgisi / Cite as: Kula, M. Naci – Çakmak, Hacer. "Abraham Maslow'un Kendini Gerçekleştirme Kavramının, Aziz Nesefî'nin İnsan-ı Kâmil Kavramıyla Karşılaştırılması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Eylül 2019): 9-39.
http://doi.org/ 10.5281/zenodo.3451349

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Teology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. http://dergipark.gov.tr/esoguifd

Abraham Maslow'un Kendini Gerçekleştirme Kavramının Aziz Nesefî'nin İnsan-ı Kâmil Kavramıyla Karşılaştırılması[1]

Öz ▸ Araştırmanın ana hedefi, hümanistik psikoloji ile değişen insan algısının tasavvuf ilminde esas alınan insan algısıyla ne derece buluştuğu ve buluşma noktalarında iki ayrı perspektifin insanın tabiatı hakkında neler söylediğini ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışma, hümanistik psikolojinin kurucusu olan Abraham Maslow'un kendini gerçekleştirme teorisinin yeni, kapsayıcı ve olumlu bir insan algısı oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu algıya göre insan bütüncül olarak kendini gerçekleştirme potansiyelini özünde barındırmakta ve bu potansiyeli gerçekleştirmek için de Maslow'a göre temel ihtiyaçlarını giderdikten sonra onlardan bağımsız hale gelerek özgürleşmektedir. Aziz Nesefî'ye göre ise insan-ı kâmil, kâinatın kalbini temsil etmekte ve varlığın da en üst mertebesini ortaya koymaktadır. İnsanın varlığa gelmesini biyolojik varlığı oluştuğu sırada geçirdiği evreleri tasvir ederek ifade eden Nesefî, insanın nebatî, hayvanî ve nefsanî ruh sahibi olduğundan bahsedip insan olması için ama insanî ruhu da kendisinde barındırması gerektiğini söylemektedir. Buna göre insanî ruh insanın kendi varlığı içerisinde urûc etmesini kastetmekte, onu Allah'a yakınlaştıran araç olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Hümanistik Psikoloji, Maslow, Nesefî, İnsan-ı Kâmil, Tasavvuf, Kendini Gerçekleştirme, Temel İhtiyaçlar.

Analogy Between the Concept "Self-Actualization" of Abraham Maslow and the Concept "Perfect Man" of Aziz Nasafi

Abstract ▸ The main problem of the research is to analyze the intersection between the humanistic psychology and the perception of man in the Islamic mysticism and to underline the propositions of both approaches on the core of the man as reflected in these intersections. The research underlines the main aspect of Abraham Maslow's humanistic psychology. Therefore Maslow defends the idea of strong, deep and expansive nature of human being. In matters of this understanding, the human includes biologically a potential of self-actualization. And in the theory of Aziz Nesefî the man is the heart of the existence and the top of the creation. Therefore Nesefî explains the biological and mental development of a man and lays out the stages which he passed on. Urûc is the term which he named the way of fulfillment and pointes out the three methods to strike this path of sülûk.

Keywords: Psychology of Religion, Humanistic Psychology, Maslow, Nesefî, The Perfect Man, Mystic, Self-actualization, Being Needs.

---

[1] Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenen 2016-905 no'lu, "Abraham Maslow ve Aziz Nesefî'de İnsan Algısı" adlı projeden üretilmiştir.

Extended Summary

The main subject of this article is to set forth how much the perception of human being, which has changed with humanistic psychology, and the one that is fundamental in Sufism intersect and what these two different perspectives say on human essence at these intersection points. The discussion below takes place around what the fundamental characteristics of human essence are from a psychological point of view, necessary for humans to perceive and know themselves, to make use of their present potentialities and to actuate the power within themselves; and what these characteristics mean for humans. These points will be investigated by way of two different perspectives.

This study exhibits that the theory of self-actualization developed by Abraham Maslow, founder of humanistic psychology, had formed a new, comprehensive and positive perception of humanity against the lacking and negative perception of academic psychology. For the Maslowian perception, human beings harbor in their essence the potential to actualize themselves. To actualize this potential, human beings, according to Maslow, become free after fulfilling their basic needs and gaining their independence of them. He describes this system as a pyramid and on the top of this pyramid sits the self-actualization. Here, where human beings can also experience ecstatic state of mind, they get the ability to use their will irrespective of everything else. What motivates human beings towards this state is self-actualization, depending on the need for formation, after fulfilling his or her basic needs. For Maslow, achieving this high potential was dependent firstly on the fulfillment of material needs. He also claims that favorable social conditions must be present; a state explaining why there are very few people who have achieved self-actualization. Thus, a human being's self-actualization for Maslow, requires first the fulfillment of material needs, after which s/he realizes his/her real need and puts him or herself on the path to self-formation or self-actualization.

Imam Nesefî describes the idea of complete person (al-Insān al-Kāmil) starting with the creation of the universe and reveals the special place human being occupies among beings. According to him, human being represents the heart of the universe and the highest level of being. Nesefî narrates the human being's coming into existence by describing the stages humans undergo while being formed biologically; and tells that although the humans have vegetal, animal and carnal souls, they must also contain the human soul to be humans.

Here, human soul means the ascent of humans in their own being, becoming the means to get closer to God. He mentions a three-step path for this ascent, saying that human beings can become a complete person by knowledge, self-edification and inner purification. Contrary to Maslow, who counts the material satisfaction as the condition for becoming a complete person, Nesefî claims that it is gaining the power to keeping one's head. He expresses that a human being is a whole with his/her corporeal and incorporeal sides together and describes the path to being a complete person not with a ladder-like process but rather a cyclical flow.

This study compares and contrasts the major writings of Abraham Maslow where he developed and elaborated his idea of self-actualization, and the book of İmam Nesefî on the concept of complete person (al-Insān al-Kāmil). The main concepts studied in this comparison regarding the human essence, its potentialities and true perception are self-actualization, holistic system, pyramid of needs, basic needs, needs of self-formation; and the complete person, ascent, journey (sülük), khalifa, freedom, vegetal soul, animal soul, carnal soul and human soul. Behind Maslow's concept of self-actualization stands Kurt Goldstein's organismic theory as its root idea. Thus, this article also discusses the wholeness and process of human organism developed by Goldstein in his book. According to him, the organism takes its strength to ever stabilize and maintain it from self-actualization. In this regard, homoestatis, the keystone on which the core element of Maslow's theory depends, is yet one of the main terms in this article.

This article begins with an introduction, portraying the main subject of it, and continues with elaborating Abraham Maslow's concept of self-actualization. In this part, the special place Maslow accorded to this concept in his theory will be discussed with its background and formation process being included; followed by a part elucidating Maslow's views on the concept's meaning and content. A detailed examination of Maslow's pyramid of needs follows this part and the basic needs that must be fulfilled on the way to self-actualization are explained respectively. The next chapter deals with Maslow's ideas on motivations in order to set forth the difference between basic needs by means of why a person acts in a certain way and self-formation needs, a category of self-actualization. After this chapter dealing with humanistic psychology, the term 'complete person' (al-Insān al-Kāmil), which falls mostly under the category of Sufi learning in Islam, was examined in detail. In this chapter, Imam Nesefî's views on the mentioned concept, his revelations, the importance of this concept for self-growth and a its

relation to God are propounded. Following this, the ascent system is introduced with its stages, with which Imam Nesefî had explained in detail the completion of the universe of being and humans. The conditions that must be met for this ascent to occur according to the writer, are analyzed thereinafter. The last chapter deals with the comparison of these two concepts and their basis as laid out by Maslow and Nesefî. Here, both a general comparison is made and inference for psychology of religion on the human essence are portrayed, referring to four specific points.
Keywords: Psychology of Religion, Humanistic Psychology, Maslow, Nesefî, The Perfect Man, Mystic, Self-actualization, Being Needs.

Giriş

İnsanın tabiatında yaratılış olarak nelerin saklı olduğu insanın doğru algılanması konusunda ele alınması kaçınılmaz olan ve psikolojinin de devamlı olarak gündeminde bulunan bir konudur. Psikolojinin tarihine bakıldığında insanı anlamaya dair çeşitli ekollerin oluştuğunu ve oluşmaya da devam ettiğini gözlemlemek mümkündür. Hümanistik psikoloji de bu ekollerin arasında üçüncü güç olarak nitelendirilen bir ekol olarak psikolojide mevcut bulunan olumsuz ve eksik insan algısını değiştirmek, yenilemek ve tamamlamak adına ortaya çıkmıştır. Abraham Maslow ise bu ekolün önde gelen isimlerinden olup yeni, bütüncül ve insanı olduğu gibi anlamaya çalışan bir insan algısını savunmaktadır. İnsanın doğru anlaşılması ve tabiatında bulunan potansiyellerden yola çıkarak algılanması onun psikolojik sağlığı için kaçınılmaz bir durumdur. Maslow ise bu düşünceyi bir ihtiyaçlar piramidi (hierarchy of needs) çerçevesinde insanın potansiyel olarak ulaşabileceği en üst nokta olan kendini gerçekleştirme (self-actualization) olarak belirlemiş ve bu konuyu ampirik bir araştırmayla tamamlamaya çalışan ilk kişi olmuştur. Bu açıdan oluşturduğu ihtiyaçlar piramidinin detaylıca ele alınması psikolojinin ana unsurunu temsil eden insan algısını anlamak açısından önemli bir adımdır.

Bu çerçevede ise dinler göz ardı edilmeyecek şekilde önemli bir yere sahiptirler zira insanın kendini doğru algılama konusunda önemli bir kaynak teşkil etmektedirler. İslam dininde bu konuyla özellikle ilgilenen ve belirli kavramlar geliştiren bir alan da Tasavvuf ilmidir. Tabiat olarak insanın ne gibi potansiyellere sahip olduğu, Allah'ın insanı hangi özelliklerle yarattığı ve neden böyle bir şey irade ettiği konusu İnsan-ı Kâmil kavramıyla ortaya konulmaya

çalışılmıştır. İnsan, kâmil olma yolunda ilerlerken evvela farkında olması gereken husus kendisidir. Aziz Nesefî, Mecmu'âtü'r-Resâil eserinde insanın çeşitli ruh mertebelerini, kâmil olma yolunda ilerlerken bu mertebelerin nasıl bir öneme sahip olduğunu, insanların bu mertebelere göre hangi kategorilere ayrıldıklarını ve potansiyellerinin ne kadarını gerçekleştirebildiklerini ele almıştır. Nesefî'nin çalışmasını ayrıcalıklı kılan hususlar ise kendisinin tasavvufî konuları daha çok felsefî bir tarzla ve nazarî olarak ele almasıyla birlikte tasavvufta amelî ve nazarî hususları ayrı tutmamaya özen göstermesidir. Değerlendirme tarzına ilişkin önemli bir husus ise tasavvufî kimliğinin yanı sıra Nesefî'nin doktor olmasıdır ve dolayısıyla insanın iç ve duyu organlarıyla da yakından ilgilenmesidir. Zira o, doktorluğu meslek olarak icra etmek için değil, kendini iyi tanımak ve incelediği konuları hususî olarak insanın ruhsal ve fiziksel özelliklerinin derinliğine inerek araştırmak için öğrenmiştir. Bununla birlikte Nesefî'nin bir farkı da, insanları algılama konusunda bütüncül bir tutum sergilemesidir. Misal olarak sâlik kişinin kim olduğu konusunda 'tasavvufa yönelen riyazet sahibi bir sûfidir' genel fikrinin aksine Nesefî, ister sûfî, ister filozof, ister kelâmcı olsun sâlikin hakikat yolcusu olduğunu düşünmektedir ki bu tutumu İnsan-ı Kâmil konusunda da sergilemektedir.

Abraham Maslow'da Kendini Gerçekleştiren İnsan Kavramı

Hümanistik psikolojinin en önemli özelliğine bakıldığında bunun, bütüncül bir insan algısının olduğu görülmektedir. Bu algı, nöropsikolojinin ve psikosomatik alanının önde gelen ismi Alman nörolog ve psikiyatr Kurt Goldstein'ın (ö. 19 Eylül 1965) ortaya koyduğu dinamik insan modeline dayanmaktadır. Goldstein bu modelinde, organizmanın bölünmüş bir şekilde algılanmaması gerektiğini, bundan dolayı bilincin ve vücudun da bir arada düşünülmesinin şart olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bilincin ve vücudun ortaya koyduğu bu birlik ve bütünlük, organizmanın tamamını teşkil etmektedir.[2]

Statik bir yapısı olmayan insan organizmasının en önemli ve vurgulanması gereken özelliği, *dinamik bir işleyişe* (*dinamic organization*) sahip olmasıdır. Bu

[2] Kurt Goldstein, *Der Aufbau des Organismus. Einführung in die Biologie unter besonderer Berücksichtigung der Erfahrung am kranken Menschen*, (Dordrecht: Springer-Science+Business Media, 1934), 25-34, 220, 235, 238, 275; Jasmin Geppert, *Das Selbst und seine Organisation. Das Konzept der Aktualisierungstendenz nach Carl R. Rogers aus Sicht der personenzentrierten Systemtheorie* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Viyana Üniversitesi, 2011), 41.

işleyişiyle organizma, insanın vücudunda meydana gelen psikolojik ve sosyal süreçleri de bünyesinde barındıran bir bütündür.

Sağlıklı olmayan bir organizma, hayati önem taşıyan yeteneklerini/eylemlerini daima üst düzeye ulaştırma çabasında olup sürdürürken, iradi olarak kendisini geliştirecek mantıklı eylem değişikliklerini, oluşacak kriz halinden sakınma gereği hissettiğinden dolayı ortaya koyamamaktadır. Yani, normalin dışında bir olgu mevcut bulunduğunda organizma temel olan yeteneklerini gerçekleştirmeyi, üst düzeyde bulunan yeteneklerini gerçekleştirmeye tercih etmektedir. Bu olgu Goldstein'ın tasvirine göre organizmanın mevcudiyeti koruma güdüsü olmaktadır. Buna karşın sağlıklı bir organizma ise her ikisini de bünyesinde barındırarak iradi olarak kendisini geliştirecek yetenekleri de eyleme dökebilmektedir. Buna rağmen eksiklik durumunda organizma tarafından otomatik olarak mevcudiyeti korunmaya çalışılan yetenekler de Goldstein'a göre hayati oldukları için diğerleri kadar önemlidirler.[3] Organizmanın bu işleyişi kavramsal olarak değişmezlik (*homoestatis*[4]) kelimesiyle karşılık bulmakta ve organizmanın dinamik işleyiş özelliği ile birlikte ikinci olarak vurgulanması gereken en önemli özelliklerindendir. Zira bu biyolojik bir anayasayı temsil etmekte ve dengenin olmaması halinde süreklilik arz edecek bir gerilimin oluşmasına işaret etmektedir.

Burada psikolojik açıdan dikkate şayan nokta, hasta insanların gerilimi tamamen ortadan kaldırma eğilimi gösterdikleridir. Buna karşın sağlıklı insanlar

[3] Goldstein, *Der Aufbau des Organismus. Einführung in die Biologie unter besonderer Berücksichtigung der Erfahrung am kranken Menschen*, 59.

[4] Psikoloji sözlüklerinde *homoestatis* kelimesi, bütün organizmaların değişen hayat şartlarına karşı, kendilerinde sağladıkları dengede (dinamik denge) prensip olarak kalmaları temayülü olarak açıklanmaktadır. Misal olarak sürekli değişen içsel ve dışsal koşullara rağmen vücut ısısının ya da kan şekerinin sabit kalması bu manadadır. Homeostaz için gerekli olan ısı koruması, oksijen ve su ihtiyacı gibi regülasyonlar aynı zamanda yeme, içme, uyku gibi psikolojiyle ilgili olan temel ihtiyaçlar tarafında da karşılanmaktadır. Bu prensip çoğu kez konu edinilmiş ve her gelişimin azami bir istikrara yönelmesi olarak ifade edilmiştir. Amerikan fizyolog Walter Bradford Cannon (ö. 1945) ise *The Wisdom of the Body* (Vücudun Bilgeliği, 1932) eserinde bu konuyu ele almakla birlikte homoestatis kelimesini ilk olarak ortaya atan kişi de o olmuştur. (Hartmut Häcker - Kurt H. Stapf (der.), *Dorsch Psychologisches Wöterbuch*, (Kempten: Verlag Hans Buber, 1998), 363-364.)

ise gerilim varlığını bilip kabul edenler ve onu dengeleme çabasında olanlardır.[5] Burada daha üst düzey eylemleri gerçekleştirme çabasından yola çıkarak oluşacak olan rahatsızlıkların, kriz durumlarının göze alınabilmesi ve buna rağmen organizmanın bütünsel olarak işlevini yerine getirmesi ve dengesini koruması prensibinin zedelenmemesi söz konusudur. Bu yüksek çaba organizmanın özünde barındırdığı doğal bir eğilimi olup,[6] dahası Goldstein'a göre, organizmanın parçalar halinde bölünmüş olarak harekete geçmesinden değil, insanın gücünü yöneten yalnızca bir tek merkezden, yani *kendini gerçekleştirme*den yola çıkarak oluşmaktadır. Dolayısıyla insanın denge kurmadaki ve yüksek eylem çabasındaki motivesi dıştan değil içten gelmektedir.[7]

Buna göre Goldstein, her oluşum sürecinde olan sağlıklı bir insanda içsel olarak kendini gerçekleştirme isteği bulunduğunu ortaya koymuştur. Hatta bu isteği de hayatın gayesi ve temel motifi olarak tasvir etmiştir. Abraham Maslow da bu görüşleri benimseyerek yeni bir motivasyon teorisi ortaya koymuştur.[8] Bu teorinin temeline de kendini gerçekleştirme kavramını yerleştirmiştir. Dolayısıyla psikolojik açıdan kendini gerçekleştirme, insanın kendisini ve doğasını daha iyi tanıması ve kabullenmesi ile birlikte kendi imkânlarını, yeteneklerini, becerilerini geliştirerek gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. İnsan böylece daima birlik/bir olma eğilimi içerisindedir ve kendi benliği içerisindeki uyumu oluşturma çabasındadır.[9]

Psikolojinin bu çerçevede ana konusu olan insanın kronik olarak algılanması gereken hayat çıkmazı ve yaşam merkezi/gayesi hakkında Abraham Maslow'un evvela ortaya koyduğu en önemli görüş, insan doğasının varsayıldığı gibi kötü olmadığı, aksine insanın özünde iyi olduğu düşüncesidir. Zira O'na göre sağlıklı bir insan, doğasında bulunan ve bugüne kadar dikkate alınmayan imkânlarını ortaya çıkaran ve geliştiren insandır. Buna karşılık ise hasta olan insan, doğasını

---

[5] Geppert, "Das Selbst und seine Organisation", 29, 44-45; Bischof, "Neue Gesundheitskonzepte", erişim: 11 Eylül 2015, http://www.marcobischof.com/de/texte/show.html?id=art_3d1203cbc9457.

[6] Goldstein, *Der Aufbau des Organismus. Einführung in die Biologie unter besonderer Berücksichtigung der Erfahrung am kranken Menschen*, 35-36.

[7] Geppert, "Das Selbst und seine Organisation", 42; Goldstein, *Der Aufbau des Organismus. Einführung in die Biologie unter besonderer Berücksichtigung der Erfahrung am kranken Menschen*, 25.

[8] Charlotte Bühler, *Introduction to Humanistic Psychology*, trc. Emmy-Renate Schön (Stuttgart: Ernst Klett, 1974), 34.

[9] Abraham Maslow, *Psychologie des Seins. Ein Entwurf*, (Münih: Kindler, 1973), 41.

kültürel, sosyal, siyasal nedenlerden dolayı bastıran kişi olmaktadır. Dolayısıyla Maslow'a göre hastalığın değil de sağlığın psikolojisi 'verimli bir şekilde nasıl hasta olmam?' sorusunda yatmaktadır.[10] Bu şekliyle sağlıklı yaşam ile ilgili bütüncül bir bakış açısını ortaya koyup eksiklik düşüncesinden gelişim düşüncesine adım atılmasını, hastalık düşüncesinden sağlık düşüncesine doğru bir değişimin oluşmasını ve bencillikten ben-ötesine ve biz-bilincine geçilmesini sağlayan isim de Maslow'dur.[11]

Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi

Abraham Maslow insan sağlığı için olmazsa olmaz olarak belirlediği temel ihtiyaçları holistik bir prensip çerçevesinde ortaya koymaktadır. Holistik prensibe göre, temel ihtiyaçlar bir sıralamaya tabiidirler. Buna göre en altta bulunan fizyolojik ihtiyaçlar giderildiğinde, bu bir sonraki temel ihtiyaca duyulan gereksinimin harekete geçmesini sağlamaktadır.[12]

Hiyerarşik sıralamanın en üstünde son hedef olarak yer alan kendini gerçekleştirme, yani insanın tam/kâmil insan olması/oluşu içerisinde bulunmasıyla ilgili Maslow'un ortaya koyduğu en önemli fikir, bu tür yüksek ihtiyaçların tıpkı yeme içme gibi daha alt katmanlarda bulunan ihtiyaçlar gibi biyolojik olmaları fikridir. Buna göre kendini gerçekleştirme ve onunla bağlantılı olan insanın kendisinde bulunan potansiyelleri tamamıyla harekete geçirmesi durumu her insanın doğasında bulunmaktadır.[13]

Bu ana fikirden yola çıkarak Maslow ihtiyaçlar piramidini aşağıdan yukarıya doğru seyreden bir sisteme yerleştirerek birbirine bağlantılı olan hususları ele almaktadır. Hiyerarşik sistemde bulunan alt ve yüksek ihtiyaçların bu sıralamasını da insan organizmasının kendisinin belirlediğini ifade etmektedir. Yani organizma kuvvetli ve zayıf, yüksek ve düşük, gerekli ve daha sonra gerekli olan ihtiyaçları kendisi seçmekte ve belirlemektedir. Burada gözetilen ana prensip temel ihtiyaçların nispet edildiği kuvvete dayanmaktadır. Nitekim insan için en

---

[10] Maslow, *Psychologie des Seins. Ein Entwurf*, 21-23.

[11] Bischof, "Neue Gesundheitskonzepte", http://www.marcobischof.com/de/texte/show.html?id=art_3d1203cbc9457.

[12] Maslow, *Psychologie des Seins. Ein Entwurf*, 68.

[13] Roger N. Walsh - Frances Vaughan (der.), *Psychologie in der Wende* (Bern/Münih/Viyana: Scherz, 1985), 141, 144; Frances Vaughan, "Spiritual Issues in Psychotherapy", *The Journal of Transpersonal Psychology* 23/2 (1991): 105.

gerekli olan ihtiyaç önce gelmekte, sonrasında da hemen onun ardından önem arz eden bir diğer ihtiyaç belirmekte ve bu sistem bu şekilde devam etmektedir. Bu sebeple fizyolojik ihtiyaçlar, korunma ihtiyacından, korunma ihtiyacı ise sevgi ihtiyacından, bu da saygı görme ihtiyacından, son raddede ise korunma ihtiyacı kendini gerçekleştirme ihtiyacından daha kuvvetlidir.[14]

Bu belirli bir sisteme tabi olan ihtiyaçların arasında da Maslow açısından belirli farklar bulunmaktadır. Buna göre ihtiyaçlar piramidinde bir ihtiyaç ne kadar yüksekte bulunursa o kadar insani olmaktadır. Zira fizyolojik ihtiyaçları insan bütün varlıklarla aynı şekilde paylaşmaktadır, sevgi ihtiyacı da bazı hayvan türleriyle ortak olmaktadır, fakat kendini gerçekleştirme ihtiyacı yalnızca insana has olan bir durumu teşkil etmektedir. O halde bu tür ihtiyaçların farkına varmak ve ne istediğini iyi bilmek özel bir çaba gerektirmekte ve yüksek bir psikolojik eforun da sergilenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Böylesi bir eforun ortaya konması için de Maslow'a göre, insan için olumlu ve iyi şartların da mevcut bulunması gerekmektedir. Bu ihtiyaç ne kadar üst düzeyde ise bu şartın iyi olma durumu da o derece artmaktadır. Nitekim en yüksek ihtiyaç olan kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanması için *en iyi* şartların da mevcut bulunması gerekmektedir.[15]

Maslow'un şemasına göre piramidin ilk sırasında olan temel ihtiyaçlar fizyolojik ihtiyaçlardır (nefes alıp verme, yeme-içme, su, vitamin, güneş, protein vb.). Bu ihtiyaçlar giderildikten sonra beliren bir üst basamaktaki ihtiyaç ise güvenlik ihtiyacı, yani güven hissi ve zarardan korunmadır (özellikle çocuklukta kuvvetle hissedilen bir ihtiyaç). Maslow açısından yaptığı çeşitli gözlemler sonucunda genel anlamda insanın düzenli, güvenilir, belirsizliği bulunmayan, kurallı, sistemli bir dünyayı tercih ettiği ve bu şekilde beklenmedik, aşılamayan, kaotik ya da tehlikeli unsurların olmadığının güvencesini elde etmek istediğini belirtmektedir. Güvenlik ihtiyacının giderilmesinden sonra gelen bir diğer ihtiyaç ise insanın sevgi ve aidiyet duyma ihtiyaçlarıdır (her türlü sevgi ilişkisi, arkadaşlık, dostluk vb.). Bu aşamadan sonra insanın hissettiği ihtiyaç Maslow'un oluşturduğu sıralamaya göre ego (ben, benlik) ile ilgili olan ihtiyaçlardır (özsaygı, benlik gücü ve irade).

---

[14] Abraham Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, (Olten: Walter-Verlag AG, 1977), 153-154.
[15] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 155-156.

Bu aşamadan sonra gelinen nokta da ise Maslow piramidin en yüksek noktasına kendini gerçekleştirme ihtiyacını koymaktadır ki bu da diğer ihtiyaçlar gibi biyolojik, yani insanın içinde yaratılışından itibaren mevcut olan bir ihtiyaç olmaktadır. Burada bulunan ihtiyaçlar tamam olma, kemâle erme ihtiyaçlarıdır ki insanın ulaşabileceği en yüksek potansiyel seviyesine ulaşmasını kastetmektedir. Kendini gerçekleştirme motivasyonundan yola çıkan insan bir amaç, kişisel gelişim ve potansiyellerini geliştirme ihtiyacı hissetmektedir. Dolayısıyla bu aşamaya gelen kişi, kendini bütün varlığı ve potansiyelleriyle ortaya koyabilen, kendi irade gücüyle hareket eden ve tamamıyla sağlıklı olan bir insan olmaktadır.[16]

Bu hususla ilgili Maslow şöyle demektedir: "Bir insan ne olabiliyorsa, o olmalıdır. İnsan, kendi fıtratına sadık kalmalıdır. İşte bu ihtiyacı biz kendini gerçekleştirme olarak adlandırıyoruz."[17] Bu manada ilk olarak Kurt Goldstein tarafından en geniş manasıyla ortaya koyulan kendini gerçekleştirme kavramı[18] Maslow tarafından spesifik bir alana hasredilerek özel çerçevede kullanılmaktadır.[19]

Maslow, kendini gerçekleştiren insanın belirli özelliklerinden bahsederken evvela sağlıklı gerçeklik algısını ve onunla gerginlik ve korkudan soyutlanmış doğal bir ilişkiyi zikretmektedir. Bütün hayat alanlarıyla ilgili böyle bir algıyı kendisinde geliştirmiş olan bu insan, karmaşık ve zor olan siyasi ve içtimai meselelerin ardında yatan gerçek manaları ve anlamları çabuk ve doğru bir şekilde kavrayabilmektedir. Bu ise diğer insanlara nazaran olayları ve gerçeklikleri değerlendirme sürecinde olmasını istediği, arzuladığı bir beklentiden, korkulu ve gergin düşüncelerden, genellemeci ve sübjektif bir iyimserlik ya da kötümserlikten uzak bir algılayışa işaret etmektedir. Dolayısıyla kendini gerçekleştiren insanın gerçeklik –herhangi bir görüş ya da fikir değil- ile ilgili doğru bir algıya –zevk değil- sahip olduğu söylenebilmektedir. Buna karşın nörotik insan, bu bağlamda duygusal anlamda rahatsız olarak kabul edilmese

---

[16] Norwood, "Abraham Maslow (1904-1970)", erişim: 01 Ekim 2016, http://www.deepermind.com/20maslow.htm.

[17] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 88-89. Almanca orijinali: "Was ein Mensch sein *kann*, *muß* er sein. Er muß seiner eigenen Natur treu bleiben. Dieses Bedürfnis bezeichnen wir als Selbstverwirklichung."

[18] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 129-132.

[19] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 89.

dahi, gerçeklikle ilgili çıkarımlarının ve değerlendirmelerinin yanlış olduğu söylenebilmektedir.[20]

Dahası kendini gerçekleştirmiş insan, güncel, belirli ve özgün olanı genel, soyut ve sistematik olan olgulardan ayırabilecek bir özelliğe sahip olmaktadır. Bunun sonucunda doğal olan gerçek hayatı, insan eliyle oluşturulmuş ve gerçek hayat zannedilen karmaşık kavramlara, soyutlamalara, beklentilere, inançlara ve klişeleşmiş olgulara tercih edebilecek bir kuvvet ortaya koyabilmektedir. Bu yüzden mevcut bulunan gerçeklik olgusunu kendi isteklerinden, korkularından, endişelerinden, kendi fikir ve teorilerinden ayrı olarak, yani masum *bir göz* (*das unschuldige Auge*) ile değerlendirebilmektedir. Bununla bağlantılı olarak gayb ile olan ilişkilerinde de korkuya, endişeye ya da tereddüte rastlanmazken, daha çok göz ile görünmeyenin varlığını kabullenen ve özellikle de meraklı bir tutum sergilemektedir. Dolayısıyla çok anlamlı olan ve sistem dışı olup insanın algısını aşan meseleleri kabullenmelerinin yanı sıra, onlara karşı belirli bir ilgi ve sevgi de beslemektedir. Bu sebeple bilinene bağımlı olmayıp aynı zamanda hakikat arayışları da kendisi açısından korkunç ve tüketici bir emniyet, güvenirlik, tamamlanmış olma ve düzen ihtiyacından kaynaklanmamaktadır.[21]

Hiyerarşik bir sisteme tabi olan Maslow'un ihtiyaçlar piramidi ne kadar belirli bir işleyişin içerisine yerleştirilmiş olsa da ihtiyaçların bir kere giderilmiş olması onların tamamen ortadan kalkıyor olmasını sağlamamaktadır. Nitekim fizyolojik bir ihtiyaç olan yeme ve içme, nefes alma vb. ihtiyaçlar insan için maddi varlığını korumak adına daima yenilenen ve giderilmesi hayati olan ihtiyaçlardandır. Buna rağmen kendini gerçekleştirme ihtiyacına, yani Maslow'a göre yüksek bir ihtiyaca ulaşmış olan insan bundan sonra bu ihtiyacın dışında kalan aşağı ihtiyaçlardan bağımsız hale gelmektedir. Zira bir kere böylesi yüksek ve üstün olan bir düzeye ve içerisinde barındırdığı yüksek değerlere ve tercihlere ulaşmanın, aslında en yüksek ihtiyaca ulaşmak için giderilmeleri gerekli ve önemli olan aşağı ihtiyaçları önemsiz, hatta değersiz kılmaktadır.[22]

Motivasyonlar

Abaraham Maslow'un oluşturduğu ihtiyaçlar piramidinin esası bir motivasyon teorisine dayanmaktadır. Bu bağlamda irdelenen ana soru ise insan

[20] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 220-222.
[21] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 223.
[22] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 124.

için elzem olan bu ihtiyaçların giderilmesinin ardında yatan nedenin ne olduğudur. Yine temel olarak insanın bir bütün teşkil ettiğinden yola çıkarak Maslow, bu nedenle de insanın belirli uzuvlarının değil, bütününün motive olduğundan bahsetmektedir. Bunu da, acıkan insanın ihtiyacını giderdiğinde yalnızca mide ile bağlantılı olan hususlarında bir değişim meydana gelmediğini, bütün algısını kapsayacak şekilde değişime uğradığını vurgulayarak açıklamaktadır. Nitekim acıkan insanın açlık ihtiyacının giderilmesi sonucunda algısı değişime uğramaktadır, zira başka şartlarla kıyasla bu durumda besini daha bilinçli algılamaktadır. Ya da hatıraları değişime uğramaktadır, çünkü iyi ve doyurucu bir yemeği daha kolay hatırda tutup daha çabuk aklına getirecektir. Aynı şekilde hisleri de değişmektedir ki, daha heyecanlı ve daha gergin bir tutum sergileyebilmektedir. Düşünce biçimi de değişime uğramaktadır, zira matematiksel bir formülü çözmek yerine bu durumda doyurucu bir besine ulaşmanın yollarını düşünecektir. Maslow'a göre bu liste, insanın bütün fizyolojik ve psikolojik yeteneklerini ve fonksiyonlarını kapsamaktadır.[23]

Buna rağmen açlık hissi Maslow açısından özel bir motivasyon çeşidi olarak değerlendirilmesi gerektiği için, daha çok insanın bilincinde meydana gelen maddi isteklerin, ya da övülme, saygınlık, iyilik görmek gibi genel ihtiyaçlar üzerinden meseleyi ele almanın daha önemli olduğuna işaret etmektedir. Zira insanın günlük ihtiyaçları amacın kendisini değil, insanı bir amaca ulaştıran araçlar oldukları ortaya çıkmaktadır. Buna göre insanın para sahibi olma ihtiyacı özelde motivasyonun aslını teşkil etmemektedir. Daha çok, örneğin komşular tarafından sevilmek ve saygı görmek, özsaygıyı korumak ve onlardan altta kalmamak için onların gibi bir araba sahibi olmak gibi düşünceler motivasyonun kendisi olmaktadır. Dolayısıyla bilinçli bir isteğin ardında genel anlamda başka ve daha derin hedeflerin bulunduğunun vurgulanması elzemdir. Bu hedefleri *semptom* olarak isimlendiren Maslow, bunların işaret ettikleri anlamlar, ortaya koydukları hedefler ve etkiler açısından dikkate şayan olduklarını söylemektedir. Bu minvalde semptomların kendilerinin incelenmesinden ziyade, bu semptomların dinamik anlamlarının analiz edilmesi son derece önemlidir: "Bizzat gün içerisinde bilincimizde sürekli olarak beliren özel ihtiyaçlar önemli değildir. Önemli olan, bu ihtiyaçların neye işaret ettikleri, nereye götürdükleri ve nihai olarak derin bir analizden sonra ne anlama geldikleridir."[24] O halde Maslow

[23] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 55-56.

[24] Maslow, *Psychologie des Seins*, 57-58. Almanca orijinali: "Die besonderen Bedürfnisse, die in unserem Bewßtsein dutzende Male am Tag auftauchen, sind nicht an sich wichtig, sondern vor

açısından motivasyonlar incelenirken insanların temel gayeleri, arzuları ve ihtiyaçları da incelenmelidir. Bu tür hedefler de her zaman bilinçli olmadığından, daha çok bilinçdışı kalan motivasyonlar ele alınmalıdır.[25]

Bununla birlikte Maslow, bazı davranışların ardında belirli bir motivasyonun yatmadığını ortaya koymaktadır. Fakat bununla tamamıyla motivasyon dışı kalan bir davranış alanına işaret etmemektedir. Yalnızca bazı fiillerin, tepkilerin bilindiğinin aksine bir motivasyon ile yapıldığını kastetmektedir. Bu da insanın mesela büyümesi, olgunlaşması ya da kendini gerçekleştirmesi çerçevesinde böyledir. Nitekim bu gibi davranışlarda ve durumlarda insanda bulunan motivasyon genel kabulün aksine bir eksikliğin veya ihtiyacın ya da eksikliğin giderilmesini hedeflememekte, daha çok bir ifade, kendini ortaya koyma veya bir dışavurum olarak anlaşılması gerekmektedir. Bazı davranışların ardında yatan motivasyonların ise aktif bir tabiatı bulunmamakta, daha çok artı bir yaralanmadan, tehlikeden ya da tehditten sakınma hedefini gözeterek savunmacı ya da korumacı olmaktadır.[26] İlkini dışavurum (*Ausdruck*) olarak tabir eden Maslow, ikincisini ise bir şeyin üstesinden gelme (*Bewältigung*) olarak adlandırmaktadır. Dışavurum, hedefsiz, eksiklik ihtiyacından yola çıkan bir motivasyonu bulunmayan, insan organizmasının durumundan yola çıkarak belirlenen, çoğu kere kontrolsüz ve bazen de kontrol edilemeyen, dış dünyaya etki etme ya da değiştirme gibi bir hedef gözetmeyen, bir eksiği giderme hedefiyle kullanılan bir araç olmayan ve daha çok amacın kendisi olan, zahmetsiz bir şekilde işlenen ya da ortaya koyulan,[27] edinilen değil yaratılan/oluşturulan[28] bir davranıştır.[29]

Maslow tam burada eksiklik ihtiyacından dolayı motive olan ile kendini gerçekleştirme motivasyonundan yola çıkan insan arasındaki farka işaret etmektedir. Nitekim ikincisinin davranışları ve ortaya koyduğu yenilikler büyük ölçüde kendiliğinden meydana gelmiş, samimi, açık, kendi benliğini ifşa edici, değişime uğratılmamış ve bundan dolayı da dışavurum kategorisine girmektedir. Motivasyonlarında belirgin olan bu kuvvet ve olağanüstülük, diğer emniyet,

---

allem darin, wofür sie stehen, wohin sie führen, was sie letztlich nach gründlicherer Analyse bedeuten."

[25] Maslow, *Psychologie des Seins*, 58.

[26] Maslow, *Psychologie des Seins*, 69-70.

[27] Maslow, *Psychologie des Seins*, 193.

[28] Maslow, *Psychologie des Seins*, 54.

[29] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 193.

sevilme veya saygınlık gibi ihtiyaçlardan dolayı meydana gelen motivasyonlardan önemli bir fark ortaya koymaktadır ki, bu sebeple Maslow buradaki ayırımı gözetmek adına meta ihtiyaçlar, yani oluşum ihtiyaçları (*beingin needs, b-needs*) tabirini kullanmaktadır. Zira örneğin insanın sevilme isteği şayet bir ihtiyaç olarak adlandırılıyorsa, o zaman Maslow açısından kendini gerçekleştirme güdüsünün de birçok farklı özellikleri ve belirtileri bulunması bakımından başka bir isimlendirmeye tabi tutulması elzem olmaktadır. Buradaki en temel fark, insan organizmasının sevilme ve saygı görme ihtiyacı gibi ihtiyaçlarla ilgili algıladığı eksiklikten dolayı giderilmelerine karşı duyduğu gereksinimdir ki,[30] bu durum hastalıktan ya da hasta olmaktan kaçınmak ya da korunmak anlamına gelmektedir.[31]

Buna kıyasen kendini gerçekleştirme ihtiyacının herhangi bir eksiklik olmadığı gibi, bir ağacın suya gereksinimi gibi dışsal olarak organizmanın sağlıklı olması için ihtiyaç duyduğu bir şey değildir. Dolayısıyla kendini gerçekleştirme, organizmanın zaten kendi içerisinde barındırdığı gelişimi, daha doğru bir ifadeyle bizzat kendisinin içsel büyümesini kastetmektedir. Nasıl ki bir ağaç dışta kalan şartlar tarafından ona sağlanacak besine, güneşe, suya ihtiyaç duyuyorsa, insan da emniyet, sevilme ve saygınlık ihtiyaçları hususunda toplumsal açıdan bir karşılığa muhtaçtır. Fakat tam da burada hakiki gelişimin başladığı noktaya varılmaktadır, zira bu ihtiyaçlar giderildikten sonra insan, kendi içerisinde özgün bir şekilde gelişmeye başlamaktadır ve bunun için de gerekli olan eşsiz ve evrensel olan gereksinimleri kendi özel amaçları için kullanmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu noktadan sonra gelişim artık dışardan değil içsel olarak devam etmektedir ki, ilginç bir şekilde burada ortaya çıkan en kuvvetli güdü motivasyonsuzluk ve özel bir çabadan soyutlanmışlıkla bağlantılı olarak özü resmeden davranışlar sergilemektir. O halde Maslow'a göre, kendini gerçekleştirmenin ardında eksiklik değil gelişim motivasyonu yatmaktadır ve bu şekliyle bir naifliği, genişliği ve kolaylığı ifade etmektedir.[32]

Aziz Nesefî'de İnsan-ı Kâmil Kavramı

Aziz Nesefî (ö. 1283) açısından hakikatin aslına ulaşmak için *hads* (*doğru idrak ahlakı*), *derunî tezkiye* (*manevi temizlik*) ve *tecrübe* yolu gerekmektedir.

[30] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 196-197.
[31] Maslow, *Psychologie des Seins*, 46.
[32] Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, 197-198; Maslow, *Psychologie des Seins*, 48.

Nitekim *sâlik* (*hakikat yolcusu*[33]) için okumak ve öğrenmek ile *riyazet* (*nefis terbiyesi*) ve derunî tezkiye olmak üzere iki yol mevcuttur ki, yalnızca ilkiyle Hakk'a ulaşmak mümkün olmamakta, ikincisinin her iki unsurunu kapsayan ruhî tezkiye mutlaka gerekmektedir. Bunun nedeni ise insanın mutlak anlamda sonsuz olan ilahî hakikati algılamaktan aciz olmasıdır. Yine Nesefi'ye göre insanın kemâl derecesi de ilahî hakikatte olduğu gibi sonsuzdur. Bu, insanın kemâle ermesinin sonsuz bir yolculuk olduğunu ortaya koymakta ve bu sonsuz yolculukta odak noktası, belirsiz olan bir hedefte kilitlenmiş olmaktan ziyade yalnızca kat edilen mesafelere yöneliktir.[34]

Aziz Nesefi'nin kemâle doğru gelişmek ile ilgili bu genel görüşü belirli bir *varlık* (*vücûd*) sistematiğine dayanmakta ve bu sistematiğin içerisindeki işleyiş ile bir bütünlüğe bürünmektedir (*vahdet-i vücûd*).[35] Allah ile ilgili olarak genel anlamda vahdet-i vücûd şemasını benimseyen her âlim gibi Nesefî de zat değil vech ismini kullanmaktadır. Zira zat bakımından Allah'ı kavramak mümkün olmadığından,[36] yine hüviyet itibariyle zat mertebesinde her şeyden müstağni olduğundan sebep bilinmez ve herhangi bir şeyle kıyas edilemez olduğundan dolayı Nesefî, Allah için vech kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Böylece Allah'ın varlıktaki esma yansımaları kastedilmekte ve aynı zamanda herhangi bir noksanlık düşüncesine yer bırakmayacak şekilde vahdaniyetinin altı çizilmektedir.[37]

Buna göre bütün kâinatı baştan sona kadar kaplayanın Allah'ın nuru olduğunu ve bu nurun ruha benzetilebileceğini söylemek mümkündür. Bu ruhun bağlantılı olduğu kâinattaki her cismi ve her kalıbı da dolayısıyla varlık âlemi

---

[33] Nesefi'de sâlik, yalnızca tasavvufa intisabı olan riyazet sahibi bir sûfî değildir. Zira Nesefî bu terimi daha geniş manada kullanarak sâliki genel anlamda hakikati arayan yolcu olarak tanımlamaktadır. Nitekim hakikat yolcusu sûfî olmakla birlikte filozof, kelamcı, tenâsüh ehlinden ya da vahdet-i vücûdcu da olabilir. Dolayısıyla sâlik kavramı Nesefî'ye göre daha geniş bir manaya sahiptir. (Aziz Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, trc. A. A. Konuk, haz., S. Fırat (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2009), 27.)

[34] İbrahim Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, (İstanbul: Furkan Yayınları, 2000), 65-66; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 83.

[35] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 92; Aziz Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, (İstanbul: Esma Yayınları, 1976), 45-47.

[36] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 81; Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi İnsan-ı Kâmil*, trc. M. Kanar (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 178-179.

[37] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 92, 100; Aziz Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi*, 48-50.

olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu sebeple varlık âleminde bulunan her yaratılmış şey bu nuru yansıtan bir aynadır ve Allah kemâl sıfatlarını varlığın tamamında göstermektedir. Nitekim varlıkta bulunan her fert, Allah'ın kemâl sıfatlarını yansıtan birer aynadır.[38] Bu da, varlık âleminin Allah'ın zatının çeşitli şekillerde görünmesinden ibaret olduğunu ifade etmektedir ki, varlık âleminde mevcut olan ilim, kudret vb. sıfatlar asıl olarak ilahî zatın görüntüleridir.[39]

Varlıkta bulunan bütün yaratılmışlar Allah'ın kemâl sıfatlarını yansıtan birer ayna mesabesindeyken özel konumundan dolayı insan, Allah'ın kemâl sıfatlarının en güzel ve en mükemmel şekilde göründüğü varlıktır.[40]

Aziz Nesefî'de Varlıkların Kemâle Ermesi (Urûç Sistemi)

Nesefî insanın kemâle erişmesini evvela fizyolojik olarak müstesna yaratılışını ele alarak diğer yaratılmışlar arasındaki farkını ortaya koymaktadır. Burada Nesefî insanın ilk nüvesinden başlayıp organlarına, iç ve dış duyularının oluşumuna kadar kapsamlı bir incelemede bulunmaktadır. İnsanın ruhunu ve mizacını da bilhassa ön plana alarak ilkinin insanı metafizik âlemle nasıl irtibatlandırdığını, ikincisinin ise yaşantısında ne tür bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsanın aslını tarif etmek adına bunu fizyolojik gelişimiyle sınırlandırmak Nesefî açısından bir eksiklik oluşturmaktadır. Zira insanın yaradılışı, kendisini diğer varlıklarla aynı konumda tutan *ruh-u nebatî* (*bitkisel ruh*), *ruh-u hayvanî* (*hayvansal ruh*), *ruh-u nefsanî*den (*bedenin arzu ve isteklerine bağlı ruh*) oluşan üç ruh mertebesinin yanı sıra insanî ruh ile kemâle ermektedir. Dolayısıyla insan organizmasında nebatî, hayvanî, nefsanî ve insanın aslını teşkil eden, onu diğer varlıklardan ayıran ve öz hakikatini temsil eden insanî ruh ile birlikte dört tabiat bir arada bulunmaktadır.[41]

İnsanî ruhun özelliği ise insana cüz'î hakikatlerin yanı sıra küllî hakikati de idrak etmeyi sağlamasında yatmaktadır. Nitekim hayvanlar, tikel boyutta içgüdülerini kullanarak belirli özellikleri ortaya koyabilmeleri itibariyle insanın

[38] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 112, 114; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 87-88.
[39] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 101-103; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 89.
[40] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 112.
[41] Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, 18-19; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 77- 80, 85-86.

maddi zayıflıklarının çokluğu hasebiyle de daha üstün olmaktadırlar. Fakat insanı hayvandan ve diğer yaratılmışlardan ayıran en büyük özellik külli hakikati kavrayabilecek yegâne varlık olarak yaratılmasıdır. Dolayısıyla Nesefî'ye göre insan, ruh-u insanî ile hem cüz'î hem de küllî varlıkları idrak etme yeteneğine sahiptir.[42] Buna göre insanın *benim* ile niteleyerek algıladığı her şey cüz'iyyatı kapsamakta ve bu *ben*in ötesine geçip cüz'iyyat ile birlikte kendisini dahi bütünsel bir çerçeveye dâhil ederek, yani aslına ulaşarak algılaması ise külliyatı kapsamaktadır. Bu sebeple insanın cüz'i hakikatleri algılaması Allah'ın külli isim ve sıfatlarını anlayabilmesi ve kıyaslayabilmesi içindir.[43]

İnsanî ruh insanda bulunan diğer üç ruh ile bağlantılı olmasına rağmen mahiyet açısından onlardan farklı olmaktadır. Zira Nesefî, bu ruhun ulvî âleme ait olmakla birlikte mürekkep bir varlık olduğunu ve bu sebeple parçalanmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Söz konusu ruh ayrıca insan organizmasını fıtrî, ihtiyarî ve aklî olarak kapsamlı bir şekilde hareket ettirmektedir ki, bu sebeple diridir, bilir, işitir ve görmektedir. Fakat insanın vücudunda olduğu gibi bu özellikleri bölünmüş ve belirli bölgelere ya da organlara bağlı olarak işlememektedir ve bundan dolayı da insanî ruhtan neşet eden her hareket özü ile gerçekleşmektedir.[44]

İnsanî ruha sahip olmanın şartı ise Nesefî açısından iki hususu gerektirmektedir. İnsan evvela insan mertebesine yükselmeli daha sonra da insanî ruhu kabul edecek istidada, yani yeteneğe sahip olmalıdır. Zira Allah'ın insana şekil verip ona ruhundan üflediğini açıkladığı ayette (el-Hicr 15/29) geçen *tesviye* kavramını Nesefî istidat olarak anlamakta ve *nefh* kelimesini de ruhun kabulü olarak algılamaktadır. Dolayısıyla insan hayat sahibi olmak ve belirli yeteneklerle donatılmış olmakla diğer varlıklarla aynı konumda olduğu halde insanî ruhtan ancak kabiliyetli, yani istidadını ilim ve hikmet ile gerçekleştiren insanlar istifade edebilmekte ve bu sebeple diğer varlıklardan ayrılmaktadırlar.[45] Ruh, cismi vasıta kılarak gelişimini gerçekleştirmekte ve âlemi cüz'i ve külli olarak algılamaktadır.

---

[42] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 129-130; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 82-83.

[43] Yener Öztürk, "İslam'da Kader Akidesi ve İman Esasları Arasına Girmesinin Hikmeti", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (1992): 267-268.

[44] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 131; Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, 22.

[45] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 135; Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, 22.

O halde Nesefî'ye göre ruhun bu işleyişindeki asıl gaye, insanın kendi kendisini tanıması ve sonuç itibariyle Rabbini tanımasıdır.[46]

Nesefî'nin insanî ruh çerçevesine yerleştirdiği insanın kemâle ermesi hususunda gözettiği mertebeler sisteminde insanın en aşağı mertebesi yaratıldığı ilk nüvesidir. Buna karşın en yüksek mertebede de Allah'ın zatı bulunmaktadır. Varlık âleminde en yüksek makamdan en aşağı makam arasında ise sırasıyla *cemad* (*cansız varlıklar, mineraller*), nebat ve hayvan mertebeleri mevcut iken bu noktadan tekrar en yüksek makam arasında da sırasıyla tabiat, nefs ve ruh mertebeleri vardır.[47] Mezkûr fizyolojik gelişimi insan için en yüksek makamdan en aşağı mertebeye *nüzul* etmesi anlamına gelirken buradan tekrar en yüksek makama doğru ilerlemesi, yani insanî ruha sahip olması ise Nesefî tarafından *'urûc* olarak ifade edilmektedir ki,[48] bununla evvela insan mertebesiyle son bulan varlıkların 'urûcunu kastetmektedir.[49] 'Urûc edenlerin tam olarak kimler olduğuyla ilgili ise Nesefî, Allah'ın iman edip iyi işler yapanların diğer insanlardan müstesna olup sonsuz mükâfata erişeceklerini bildirdiği ayette (et-Tin, 95/6) geçen zümre olduğunu düşünmektedir. Ayette zikredilen *ecr* kelimesine özellikle dikkat çeken Nesefî, kelimenin meydana geldiği elif harfini *iade*, yani yukarı mertebeden nüzul eden insanın tekrar en yüksek makama 'urûc etmesi olarak anlamakta, cim harfini *cennet*, ra harfini ise Allah'ı müşahede etmek anlamına gelen *ru'yyet* olarak tasvir etmektedir. Bu da nihai olarak insanın aslı olan metafizik âleme yükselmesiyle birlikte hem cennete hem de Allah'a kavuşacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla hem maddi hem de manevi âlem bu manada insanda bir arada bulunduğu için insanın Allah'ı tanıması için evvela kendisini tanıması gerekmektedir. Nitekim Nesefî'ye göre insan, Allah'ın büyük kitabı olarak nitelendirdiği kâinatın içerisinde onu bu kitabın özeti olarak düşünmektedir ki, özet okunduğu ve kavrandığı takdirde büyük kitabı anlamak da mümkün olmaktadır. İnsanın kendini tanıması kısa yoldan mümkün olmasına rağmen Nesefî'nin belirttiği üzere kolay değil, güç ve çok zor bir sürece tekabül etmektedir.[50] Bu bağlamda Nesefî, insanın kendisini tanıması için

[46] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 148.
[47] Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 98.
[48] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 146.
[49] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 156; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, s. 99
[50] Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, 17. Bu zorluğu Nesefî şöyle ifade etmektedir: "Ma'lûm olsun ki rûh-i insânînin bu nüzûl ve 'urûcu sırâttan geçmeye benzer. Çünkü menkuldür ki; Sırât, Cehennem üzerine kurulan bir şeydir. Kıldan ince ve kılıçtan keskincedir. Ve bu Sırât üzerine bir müddet aşağıya gidilir ve bir müddet doğruca gidilir

yaklaşık seksen yıllık bir ömre sahip olması ve bu ömrünün her anını ilim ve hikmet öğrenmekle geçirmesi gerektiğini söylemektedir.[51]

Nesefî, zikrettiği nüzul ve 'urûc fikrini basamaklı bir sistematikle tasvir etmektedir. Bu sistematiğe göre insanın üstünde akıllar, nefs ve melekler vardır, altında ise şeytanlar, şehvet ve tabiat bulunmaktadır. Bunun böyle olmasına rağmen insan üstünde ve altında bulunan mertebelerden kopmuş müstakil bir varlık değildir, zira iki kısmın ortasında bulunduğu ve Nesefî'nin tabiriyle *dördüncü iklim* olmasına rağmen iki tarafın da örneklerini kendisinde barındırmaktadır. Dolayısıyla insan vücudunda kalp nasıl ki orta kısmı temsil ediyorsa, insan da bu nüzul ve 'urûc sisteminin kalbini oluşturmaktadır.[52]

Aynı zamanda alt mertebeler (*süflî âlem*) Nesefî'ye göre cehennem, üstündeki mertebeler ise cennettir. Dolayısıyla karanlık olan tabiat âleminin son noktasında ve aydınlıklar âlemini temsil eden akılların ilk noktasında karar kılan insanın mutluluğu maddi âlemden sıyrılıp ulvî âleme yükselmesi ile mümkündür. Buna karşılık insanın akıldan ayrılıp süflî âleme, yani tabiata bağlanması da mutsuz olması anlamına gelmektedir. Bu minvalde akıl ve tabiat olarak insanın ulaşabileceği halleri temsil eden toplamda altı mertebeyi Nesefî varlıkla ilişkilendirerek, insanın üst ve alt âlemlere irtibatının ve eğiliminin olduğunu söylemektedir ki, bu irtibat bağlamında insan mezkûr hallere erişmektedir. Nitekim varlığın alt mertebelerini temsil eden dört unsur, yani hava, ateş, su, toprak, nebat ve hayvan Nesefî'ye göre cehennemi temsil ederken insanın bu alt kısma yönelmesini ise *mesh* kavramı ile açıklamaktadır. Mesh, bir şeyin ilk suretini bırakıp kendisinden aşağı olan varlıkların suretine girme manasına gelmektedir. Bu minvalde insan için de varlığın alt mertebeleriyle irtibat kurması, kendisinden aşağıda olan örneğin hayvanlar gibi varlıklarla bir olması anlamına gelmektedir. Buna karşılık sırasıyla varlığın üst mertebelerini teşkil eden felek[53]-i

---

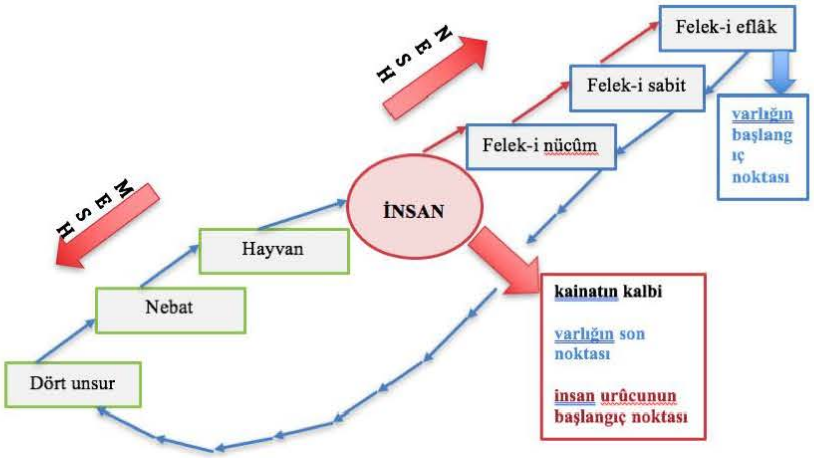
ve bir müddet yukarıya gidilir. Ve ba'zıları, bu Sırât üzerinde çabuk ve kolaylıkla geçer ve onlara asla bir zahmet erişmez. Ve ba'zıları, düşe kalka ve birçok zahmet ile geçer. Velâkin âkibette geçerler. Ve ba'zıları, geçemezler ve Cehenneme düşerler. Rûh-i insânînin nüzul ve 'urûcu da böyledir. Zîrâ âlem-i tabiat Cehenneme benzer." (Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 102.)

[51] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 147.

[52] Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, 35; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 107.

[53] Felekler bahsi, ünlü İslam filozoflarının araştırmalarında konu ettiği önemli bir meseledir. Genel anlamda gök manasını taşıyan bu kavram, özelde felsefi açıdan gök cisimlerinin hareketlerine bakarak onların akıl ve irade sahibi varlıklar olup olmadıklarını üzerinde müşahede edilmektedir. Buna göre varlıkların hareket kaynağını belirlerken nebatî, hayvanî, insanî ve felekî olmak üzere

nücûm (*yıldızlar göğü*), felek-i sabit (*sabit cisimlerin göğü*) ve felek-i eflâk (*göğün en son katı*), insanın ilk formunu bırakıp daha üstün bir forma geçmesini sağlamaktadır ki, Nesefî bunu *nesh* kavramı ile açıklayarak mezkûr mesh kavramının karşısına yerleştirmektedir.[54] Nesefî'nin 'urûc fikri ile ilgili tasvirlerini şu şekilde resmetmek mümkündür:



Şekil 1: Nesefî'de Varlıkların Kemâle Ermesi (Urûç Sistemi)

dörde ayrılan bir tasvir kullanılmaktadır. Burada felekî olan ile ilgili ise genel anlamda kastedilen gök cisimlerinin tabiat hareketlerinde olduğu gibi nicelik ve yer kategorileri çerçevesinde gerçekleşmediği, dolayısıyla sürekli bir hareketin mevcut olduğudur. Bu da felekî hareketin mesafesinin ve süresinin belirlenemeyeceğini ifade etmektedir ki, bu şekliyle akla benzeme arzusunu yansıtmaktadır ve başladığı noktaya dönerek tamamlandığından dolayı mükemmel addedilmektedir. Buna bağlı olarak da bu hareket mekanik değil dinamiktir ve kaynağı, feleklerin maddeden sıyrılarak yalnızca semavî akıllara benzeme arzusunu ifade eden şevktir. Nitekim yönleri ve hızları birbirinden farklı olan gök kürelerinin hareketleri insanın nefsinde bulunan hareketlere benzetilmektedir. Daha geniş açıklamalar için bkz. Ali Durusoy. "Hareket", *DİA* (İstanbul: TDV, 1997), 16: 121-123; İlhan Kutluer. "Felek", *DİA* (İstanbul: TDV, 1995), 12: 303-306.; İlhan Kutluer. "Devir", *DİA* (İstanbul: TDV, 1994), 9: 232.; Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, 30.

[54] Düzen, *Aziz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 154-155, 184-185; Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, 20-21; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 159-160; 180-182.

Aziz Nesefî'ye Göre Urûç'un Şartları

Nesefî, insanın kemâle ermesini, yani 'urûcunu ruhî tezkiyenin şartları olan doğru idrak ahlakına, manevi temizliğe, nefis terbiyesine ve okumak ile öğrenmenin kapsadığı tecrübeye bağlamaktadır. Bu yolu *sülûk* (*insanın terbiye ve terakkisi, benlik dönüşümü*[55]), bu yolun yolcusunu ise sâlik ya da bir şeyi *taklit eden* manasını taşıyan *mukallit* teriminin karşıtı olan *muhakkik* olarak niteleyen Nesefî, insanı hayat yolculuğunda ilgilendiren bütün konuları bu terim etrafında incelemektedir. Bu da insanın asıl gayesi olan varlık dairesini tamamlamak olduğunun altını çizmektedir ve sülûkun da bu manada yol kat etme anlamına geldiğini söylemektedir.[56]

İnsanî olgunluğun ilk derecesine buluğ ikinci derecesine ise hürriyet ismini veren Nesefî, ilkini insanın eşyanın tabiatını, hususiyetlerini ve hakikatlerini kavramakla açıklamaktadır. Buna göre insan doğuştan beri bulunduğu makamdan daha üst bir makama yükselme arzusundadır. Nesefî açısından bu arzusunu ortadan kaldırmak mümkün değildir, zira fıtrî bir temele sahiptir. Nitekim insanın bu istek ve arzusuna rağmen onun için kemâl dereceleri sınırlıdır, çünkü insanın yaşama süresi sınırlı ve buna nispetle ilim ve kemâl dereceleri sonsuzdur. O halde Nesefî, insanın asıl kemâl derecesinin de bu hakikati kavramakla ilgili olduğunu ifade ederek insanın bu sınırlı bilgisinden dolayı ilahî zat ve sıfatları da kavramasının imkânsız olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla insan kemâline kendi aczini idrak ettiği takdirde erişmektedir. [57]

Bu olgunluk makamını Nesefi'ye göre takip eden makam ise insanın buluğunu kapsayan hürriyettir. Bu da, razı olan bir kimsenin ancak gerçek manada hür olduğu, razı olmayanın ise henüz bağlarından, istek ve arzularından sıyrılamayarak huzur içinde olmadığı manasına gelmektedir. Başka bir ifadeyle hür olan kimse, süreklilik arzeden kendi maddi ve manevi arzu ve isteklerinin bulunduğu sırrına vakıf olduktan sonra onlardan vazgeçen ve feragat eden

---

[55] Osman Nuri Küçük, *Mevlâna'ya Göre Manevî Gelişim. Benliğin Dönüşümü ve Mi'râcı*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2009), 66.

[56] Düzen, *Aziz Nesefi'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 161-162, 243; Küçük, *Mevlâna'ya Göre Manevî Gelişim. Benliğin Dönüşümü ve Mi'râcı*, 65.

[57] Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, 37-38; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 141-143.

kimsedir. Fakat Nesefî burada hür olan kimsenin malının, makamının vb. olmamasını kastetmemektedir. Hür olan bir kişi bunların hepsine sahip olabilir ve bunlar hürriyetine de engel değildir. Fakat önemli olan zikredilen hususların kişiye sahip olmaması, insanın bunların varlığında da yokluğunda da aynı karakter kuvvetine sahip olması demektir.[58]

Yol kat etme manasının yanı sıra Nesefî, sülûk terimine kemâli talep etmek, istemek, insanın kendi kendini, yani kendi hakikatini istemesi anlamını da yüklemektedir. Zira insanın kemâle erme isteği ne kadar fıtrî ise de insanı bundan alı koyan ve bu isteğini engelleyen arızî fakat kuvvetli sebepler bulunmaktadır. Nesefî bu sebepler arasında insanın talep, istek ve arzusunu kapsayan hususlara değinmektedir. Buna göre talebin bir çeşidi gerekli, yani her insanda fıtrî olan sağlık, sıhhat, emniyet ve yeterliliktir. Talebin ikinci çeşidini ise Nesefî insanın mükemmel olma isteği olarak zikretmektedir ki, bu isteğin de iki formu bulunmaktadır. İlki insanın görünüşü itibariyle mükemmel olma isteğidir, ikinci olarak da insanın ruhu ve karakteri bakımından mükemmel olmasıdır. Fakat Nesefî açısından insanın asıl gaye ve arzusu bu ikisinden de teşekkül etmemekte, bunların her birinin de sonu olmadığını belirtmektedir. O halde, ilahî marifete muhatap ve aşina olmasından dolayı âlim ve âdil olan insanın asıl hedefi bütün bunların ötesinde olup Allah'ı aramak ve onu istemekte yatmaktadır ki, Nesefî'ye göre bunu başarabilenler önemli ve büyük insanlardır. Bu sebeple, akıl sahibi bir varlık olarak zalim ve cahilliği de yaratılışında barındıran insan mezkûr istek ve arzulara kapıldığında asli gayesi olan Allah'ı arama ve bulma düşüncesi zamanla zayıflayıp yok olmaktadır.[59]

Dolayısıyla Nesefî'nin bakış açısından insanın hakiki manada üstünlüğü, onun metafizik hakikate yönelmesi ve Allah'ı araması iledir ki, Allah'ı arayan ve isteyen insan diğerine göre daha yücedir. Bu yüceliğin yolu da sâlikin evvela kendisini tanımasıyla gerçekleşmekte ve bunda mükemmelleştiği takdirde ilahî âlemden haberdar olabilmektedir. O halde insan evvela, içinden su alındıkça eksilmeyen, kokuşmayan, gün geçtikçe berraklaşan bir pınar başına benzeyen içindeki su kaynağını bulmaya çalışmalı, yani derunî marifet sahibi olmalıdır.[60]

---

[58] Düzen, *Aziz Nesefi'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 187-189, 178; Nesefi, *İnsân-ı Kâmil*, 143-145.
[59] Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 115.
[60] Düzen, *Aziz Nesefi'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, 163-164, 166-167.

Sonuç olarak Nesefî'ye göre insan-ı kâmil, en genel anlamıyla açılımını yaptığı şeriat, tarikat ve hakikat[61] bakımından mükemmel olan kişidir ki, Nesefî her bir kavramın karşılığını Hz. Muhammed'in bu hususta zikrettiği hadisinden yola çıkarak belirleyerek şeriatı onun sözleri, tarikatı yaptıkları, hakikati ise yaşadıkları ve gördükleri olarak tasvir etmektedir. Bu üç unsurun amacı ise insanı doğru sözlü, doğru davranışlı, bilgin ve güzel ahlak sahibi olmasını sağlamaktır. Nesefî'ye göre o halde insan-ı kâmil bu özelliklere sahip olan kimse olarak anlaşılmaktadır.[62]

Karşılaştırma ve Sonuç

Hümanistik psikolojinin hem kâinat hem de insan algısı bir devrim mantığıyla ortaya çıkmıştır. Yani mevcut bulunan yanlış bir algıyı düzeltmek için bir çaba ve uğraş olarak anlaşılabilmektedir. Bunu yaparken de hem geliştiği bilimsel alana sadık kalma çabaları ortaya koymakta hem de insanın bilimsel dışı unsurlarını da hesaba katmaya çalışmaktadır ve bu şekliyle bir orta yolu tutma gayretindedir. Fakat çalışma çerçevesinde ele alınan insan-ı kâmil fikrinde ise hem insan ile ilgili hem de kâinat ile ilgili oluşturulan sistem bir devrim hareketinden yola çıkmamaktadır. Ele alınan hususlar bir öze dönüş ya da özü muhafaza etme olarak anlaşılabilirse de karşısında farklı bir anlayış, kendisine tamamen zıt bir düşünce bulunmamakta, böyle bir unsura dayanarak oluşturulmuş olmamaktadır. Nesefî'nin tasvir ettiği sistem daha çok insanı kendisiyle olan mücadelesinde aktif tutmak, bu hususdaki tazeliğini ve dinamikliğini korumak için oluşturulmuş gibi gözükmektedir. Dolayısıyla Maslow'un teorisinin çıkış noktası insanın dışardan maruz kaldığı yanlış anlaşılmalar ve zararlar iken, Nesefî'de fikrini besleyen ana unsur insanın kendisi olmaktadır. Buna rağmen insanın kendini bulmak istemesi, doğru tanımlama isteği, gayesini bilmesi ve ona yönelmesinin doğasında mevcut olduğu, yani insanda tartışılmaz bir fıtrî gerçeklik olduğu iki bakış açısının da önemli ortak noktalarından bir tanesidir. Maslow'da bunu Kurt Goldstein detaylarıyla ortaya koymaktadır, Nesefî'de ise bu Kur'an'ın ve sünnetin ortaya koyduğu bilgiler doğrultusundan ortaya çıkmaktadır. Biri bilimsel bir diğeri ise ilahî ve nebevî olan farklı çıkış

[61] "Ma'lûmun olsun ki şeriat, enbiyanın kavli ve tarikat, enbiyanın fiili ve hakikat, enbiyanın hâlidir. Nitekim Hazret-i Risâlet-penâh (a.s.) buyurmuştur: [Şeriât sözlerim, tarikat yaptıklarım ve hakikat ahvâlimdir.]" (Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 68.)

[62] Nesefî, *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*, 32; Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, 40-41, 69.

noktalarından neşet eden bu aynı sonuca göre hem kâinat hem de insan madde ile sınırlı, içine kapanık, mekanik bir sistem değildir ve dinamik bir işleyişe sahiptir. Bunun karşılığı Maslow'da holistik kavramı iken Nesefî'de sülûk terimidir.

İnsan algısıyla ilgili iki teorinin arasındaki başka bir temel fark ise Nesefî'ye göre hayatın anlamının belli olması ve dolayısıyla aranması gerekmediğidir. Fakat Maslow'da hayatın anlamı belirsizdir ve bundan dolayı insan tarafından bulunması ya da oluşturulması gerekmektedir. İlkinde ön bilgi olarak mevcut bulunan belirli bir anlam sistemi ve bu sistemin işlediği bir varlık düzeninde insanın kendisini bu sistemde, değerini muhafaza ederek nasıl konumlandırabilir konusunun tasviri varken, Maslow'un fikrinde insan anlamını henüz oluşturması gerekmektedir. Bu anlamda da evvela bir sınırlandırma getirilmiyor ve örneğin insanın kendisi için yaşamayı istediği bir varlık, kişi ya da maddeyi kendisi seçmesi isteniliyor. Başka bir ifadeyle Nesefî'de insanın kendi dışında olan fakat bizzat kendisiyle alakalı ve bağlantılı olan, keşfedip rehber edineceği bir anlam bütünlüğü varken Maslow'da daha çok yalnız ve tek başına olan bir insan görebilmek mümkündür.

Kendini gerçekleştiren insanın daha çok kendi içine dönerek ve kendini sorgulayarak sorunlarını hallettiğini söyleyen Maslow, bu hususta insan için bir ölçü belirtecek, kendini tanımasında bir ayna mesabesinde olacak ya da ona ışık tutacak bir mihenk taşından bahsetmemektedir. Felsefî bir sistem olarak Hümanizmin insanı ahlak ve prensip belirleyici yegâne çizgi olarak kabul etmesi, burada Maslow'un teorisine de yansımış gibidir. Nesefî açısından ise toplumun durumu insanın özüne yönelmesi ve kendini doğru tanımasıyla ilgili ne bir engel ne de bir destek teşkil etmektedir. İnsanı toplumdan bağımsız görmeyen, fakat insanın kemâle ermesini toplumun durumuna bağlamayan Nesefî'nin teorisinde insan için esas olan, ulvî âleme olan bağı ve Allah ile olan ilişkisidir. Buna göre toplumda ne kadar fesat olursa olsun, ne kadar olumsuzluklar olursa olsun insan için kendini tanıması için ona sunulan her daim geçerli, değişmez, bu manada da güvenebileceği ve ilahî korunma altında olan ve kendisini ona tanıtan kaynağı bulunmaktadır. Nesefî'nin teorisinde de bu ilahî hakikate muhatap olmanın ayrıcalığı ve özelliği her fırsatta vurgulanmaktadır.

Maslow'un teorisinin basamakları yakından incelendiğinde kendini gerçekleştirme yolunda evvela insanın fizyolojik ihtiyaçlarının giderilmesinden bahsetmekte, daha sonra sırasıyla güven, sevgi, saygı ve aidiyet ve kendini

gerçekleştirme basamakları gelmektedir. Genel anlamda bu kategorilere Nesefî'nin oluşturduğu insan-ı kâmil sisteminde denk düşebilecek muhtemel kısımlar insanın varlık âlemi içerisinde büyük âlemden nüzul etme sürecini, yani varlığın 'urûcudur. Zira burada insan nebatî, hayvanî ve nefsanî ruh mertebelerinden geçerek nihai olarak varlık âlemine insan olarak teşekkül etmektedir, kendisinin 'urûcunu kapsayan ve onun sebebi olan insanî ruh ile de kemâle erebilmektedir. Bu manada iki sistem arasında teorik olarak bir benzerlikten bahsetmek mümkün olsa da ikisi arasındaki en temel farklar şu şekildedir:

a) Maslow'da kendini gerçekleştirmek fizikî ihtiyaçların giderilmesine bağlanırken Nesefî'de insanın maddiyatını kapsayan hususları maneviyatından hiçbir zaman ayrı tutulmamakta ve ihtiyaçlarının tamamen giderilmesinden değil onları daha çok marifeti kapsayan ilim, terbiye ve tezkiye ile insanın yönetmesinden bahsedilmektedir. Yani Maslow'da insan, kendini gerçekleştirmek için bu ihtiyaçlara bağlı iken Nesefî'de insan kemâle ermek için bu ihtiyaçlardan sıyrılmalıdır.

b) Maslow'da insanın kendini gerçekleştirmesi hayatı güzel ve anlamlı yaşama hedefiyle bağdaştırılmaktadır. Burada açıkta kalan husus anlamın ne olduğudur ve insanın hayatı neden güzel yaşamak zorunda olduğuyla ilgilidir. Güven ihtiyacından bahsederken Maslow, bilhassa çocukluk döneminde insanın anne babasının tutarsız davranışlarından olumsuz etkilendiğini ve korkunun meydana gelmesine sebebiyet verdiğini açıklamaktadır. Burada akla, Maslow'un da tespit ettiği üzere insanın belirli bir anlam ve hedefe göre yaşama isteğinin fıtrî olduğunu göz önünde bulundurarak yetişkin bir insanın varlık içerisindeki kendi konumuyla ilgili tutarsızlıktan dolayı aynı güvensizlik ve korkuyu hissedebileceği ihtimalini neden konu etmediği gelmektedir. Nesefî'nin tasvir ettiği sistemde ise insanın anlamı ve kemâle ermesinin amacı açık ve bellidir. İnsanın varlığın içerisinde en özel konuma sahipken Allah indinde en nihayetinde ona kavuşmak için kemâle erme yolculuğuna çıkması gereken, O'nun huzurunda eksik, sınırlı ve belirli çizgilerinin olduğunun farkına vardıkça yücelen bir varlıktır. Nitekim Nesefî'nin tasvirinde insan sadece hayatı güzel yaşamak için değil, halife kılındığı ve dolayısıyla kâinattan sorumlu olduğu ve en nihayetinde bu sorumluluktan dolayı bir hesap vermesi gerektiği için bilinç ile yaşama hedefi gözetmektedir. Başka bir ifadeyle insanın burada yine fıtrî olan sonsuzluk arzusu ve ölüm hakikati de dikkate alınmaktadır. Maslow'un sisteminde ise ölüm hakikati ve ahiret konusu zikredilmemektedir. Bu elbette araştırmasının ilmî ve akademik bir

çerçevede yürütüldüğünden dolayı doğal bir sonuçtur, fakat insanı psikolojik varlığıyla doğru algılamak hususunda bu iki unsurun göz ardı edilmesi en azından din psikolojisi açısından mümkün gözükmemektedir. Nitekim Maslow'un Yahudi inancına sahip olması, bazı ifadelerinde Yahudi mistisizminde bulunan insan-ı kâmil fikrinden etkilendiği ve bunu bilimsel bir çerçeveye yerleştirmek ister gibi yansıdığı, fakat insanın en üst hedefini bilimsel olmak ve kalmak adına açık bıraktığı ya da tam olarak tanımlamadığı ve genelleyici ifadelerde bulunduğu muhtemel gözükmektedir.

c) Sevgi, saygı ve aidiyet gibi temel ihtiyaçlardan bahsederken Maslow, bu ihtiyaçların giderilmesi hususunda insanın diğer insanların ilgisine muhtaç olduğunu söylemekle birlikte burada kendi saygınlığını başka insanların tepkilerine bağlı kılmanın da tehlikeli olduğunun tespitini yapmaktadır. Yine burada insan açısından sorunun ne olduğunu tespit eden Maslow, bunun nasıl giderilmesi gerektiği konusunda bir öneri sunmamaktadır. İnsan, bu ortadan kaldırılması mümkün olmayan temel ihtiyacını bu tehlike mevzu bahisken nasıl sağlıklı bir şekilde gidermeli ya da bu hususta pratik olarak ne yapmalı konusu açıkta kalmalıdır. Nesefî açısından bakılırsa, o da Maslow'un temel ihtiyaç olarak adlandırdığı ihtiyaçları insanın hayatta kalmak için gerekli talepleri olarak algılamakta, karşılanmaları hususunda daha çok insanın bu ihtiyaçlarına karşı zayıf tutumunu kastederek aynı tehlikelerden bahsetmekte, fakat Maslow'dan farklı olarak pratik manada insanın bu hususta sağlıklı bir yol izlemesiyle ilgili yöntem göstermektedir. Bu manada insan bu tür esaretlerden kendini Allah'a ulaşma hedefine odaklayarak sıyrılmakta, yani maddi ihtiyaçlarını bu açıdan yönetir hale gelmektedir.

d) Kemâle ulaşma fikrinde birleşen Maslow ve Nesefi'nin ayrıştıkları temel noktalar evvela bu noktaya insanı ulaştıran yoldur. Zira Maslow'da bu noktaya ulaşmak için insan evvela temel ihtiyaçlarını gidermesi gerekmektedir, Nesefi'de ise tam tersi olarak temel ihtiyaçlarına ilim, terbiye ve tezkiye ile hâkim olması gerekmektedir. Maslow'un burada yine akademik psikolojideki olumsuz insan algısına karşı oluşturmak istediği devrimsel duruş göze çarpmaktadır. Bu algıya göre insan tamamen nefsiyle yönlendirilen olumsuz bir varlıkken Maslow bunun aksini iddia ederek aslında bir nevi başka bir aşırı uca kaçarak insanın anlama ulaşma hususunda tek başına yeterli olduğu fikrini savunmuştur. Nesefi'nin oluşturduğu sistemle kıyasen eksik olan en önemli kavram burada nefis kavramıdır. Çünkü bir nefis sahibi olan insan onun özelliklerini ne kadar kavrarsa kendisini o kadar iyi tanımakta ve tanımlayabilmektedir. Nefsin hem iyiyi hem

de kötüyü ilham etmesi (eş-Şems 91/7-9) hususu Maslow'un teorisinde bahsedilemeyen bir husus olduğu için insan algısı açısından eksik kalmaktadır. Nitekim ihtiyaçları sürekli giderilen bir insan Maslow'un iddia ettiğinin aksine mertebe atlamaktan ziyade kendinden uzaklaşmaktadır. Kur'an'î bir hakikat olan insanın iyiliğe uğradığı zaman iyiliğinin kaynağını unutup kendi kendine yettiğini zannetmesi ve olumsuzluklarla karşılaştığında ise isyana meyilli olup kendini umutsuzluğa sürüklemesi hakikatleri (el-Fecr 89/15-16) Maslow'un teorisi açısından en temel sorun olarak görülebilmektedir. Bu sebeple Nesefî insan-ı kâmil hususuna değinirken nefis hakikatine işaret ederek kemâle ermenin beyaz kâğıda yazı yazmaktan çok, kâğıttaki yazıları teker teker silmekten, kâğıdı beyazlatmaktan, yani kalbi cilalamaktan bahsetmektedir. Yine aynı Maslow'un kendini gerçekleştirme teorisinde temel ihtiyaçların giderilmediği takdirde patolojik sorunlar meydana getireceği çıkarımı Kur'an'da zikredilen, Nesefî'nin de sülûk yolunda sâlikin öğrenmesini tavsiye ettiği peygamberlerin hayatlarına bakıldığı takdirde bunun zorunlu olarak böyle olmadığı görülmektedir. Örneğin Hz. Eyyub'un sağlık, aile ve mal konusunda uzun yıllar süren imtihanı (es-Sâd 38/41-44), Hz. Yunus'un görevini terk ederek pişmanlığını Allah'a arz edene kadarki ağır imtihanını (es-Sâffât 37/139-148), Hz. Yakub'un çok sevdiği oğlunu kaybetmesi ve yıllar sürecek bir hasret çekmesi (el-Yusuf 12/83-87) vb. patolojik sorunlar meydana getirmek yerine Allah indinde duruşlarından dolayı övülmekte ve örnek gösterilmekteler (el-Enbiya 21/83-90). Dolayısıyla bütün bu temel ihtiyaçları kapsayan imtihanlar insanın psikolojisi açısından olumsuz sonuçlar doğurmak yerine zikredilen peygamberlerin duruşlarına göre karakterlerine bir güç ve kuvvet olarak yansımıştır. Dolayısıyla genel manada din psikolojisi açısından bu, eksikliklerin eziyet ya da patolojiye sebep olmaması, insanların bu durumlarda sergiledikleri duruş ve algılarının önemli olması demektir. Bu duruşu, bu içsel kuvveti elde etmek adına ise insanın nasıl bir yol izleyeceği Nesefî'nin oluşturduğu sistemde pratik olarak tarif edilmiştir. Buna karşın Maslow'da bu husus açıkta kalmaktadır.

Motivasyonlar hususunda kendini gerçekleştiren insanların eksiklik ihtiyacından değil de oluşum ihtiyacından yola çıkarak motive olduklarını söyleyen Maslow, bu tür insanların davranışlarında samimi, açık, değişime uğramamış ve saf olduğunu ifade etmektedir. Bu hususta din psikolojisi açısından fıtrat olgusuna temas eder gibi görünen Maslow'un bu ifadesi Kur'an'da insan için zikredilen kolayı kolaylaştırmak (el-Leyl 92/7) ifadesine denk düşmektedir. Kolay, hem Kur'an hem de başka bir yerde Allah'ın dediklerini yerine getirmek

olarak tasvir edilirken kolayın kolaylaştırılması da bu iki unsuru algılamak, anlamak, yaşamak ile ilgili olarak insanın fıtratında gerekli olan potansiyelin ve alt yapının bulunmasıyla ilgilidir. Başka bir ifadeyle, ulvî bir amaca yönelmek ve onu pratik olarak uygulamak da insanın yaratılışında kodlanmış olan bir durumdur. Kur'an ise bu yaratılışa denk düşen ve onu aktif hale getiren, anlamını bulduran, kanalize eden kaynak olmaktadır. Bu sebeple insanın yaratılışında bulunana uygun bir yol haritası olması, onun anlaşılmasının da kolaylaştırılması bu manada kolayı kolaylaştırmak, yani başka bir ifadeyle özü itibariyle kolay olan din yolunda insanı muvaffak kılmak manasına gelmektedir. Maslow'un bu hususta insanın zorlanmadan sergilediği samimi davranışları zikretmesi din psikolojisi açısından insanın fıtrat yansımasını ortaya koymaktadır. Fakat yine zikredilen temel farklara binaen burada da bu kolaylığa ulaşma yolu birbirinden farklıdır.

Aynı bağlamda gelişim motivasyonunun ardında yatan isteği çokluk isteği, eksiklik motivasyonunun ardında yatan isteği ise azlık isteği olarak adlandıran Maslow'un bu tabirleri Nesefî'nin insanın kalbini oluşturduğu dairesel sisteminde varlığın 'urûcu ve insanın 'urûcunu da nesh ve mesh kavramları ile açıklamaktadır. Nesh bu sistemde merkezde bulunan insanın altında kalan ve gerilemesini kasteden olumsuz yönelişini kastederken, mesh ise kemâline doğru gelişim hareketini kastetmektedir. İki teori arasında motivasyonlar hususunda görünen bu mutabık olgu dikkat çekicidir. Farklılık gösteren husus ise bu sistemin hareket açısından işleyiş biçimidir. Maslow'da oluşturduğu sistem bir piramit olarak tasvir edildiği için aşağıdan yukarıya doğru ilerlemekte, Nesefî'de ise kâinatın oluşumu ve varlıkların yaratılış evreleri de insan-ı kâmil fikrini tamamladığı için bir daire hareketiyle tasvir edilmektedir. Zira Nesefî, kemâle erme durumunun insana has olmadığını, bütün varlıkların kendi kategorileri içerisinde kemâle ermek için hareket halinde olduğunu ifade etmektedir. Maslow'un teorisine nazaran bu da önemli bir fark teşkil etmektedir. Zira Hümanizm de aslında felsefi bir düşünce olmasına rağmen varlık, âlem, yaratılış, oluş ile ilgili fikirlere yer vermemekte, daha doğrusu Maslow bu hususu teorisinde zikretmemektedir.

Kaynakça

Bischof, Marco. "Neue Gesundheitskonzepte und der Paradigmenwechsel in den Wissenschaften". Berlin, 2000. Erişim: 11 Eylül 2015 http://www.marcobischof.com/de/texte/show.html?id=art_3d1203cbc9457.

Bühler, Charlotte - Allen, Melanie. *Einführung in die Humanistische Psychologie.* Trc. Emmy-Renate Schön. Stuttgart: Ernst Klett, 1973.

Durusoy, Ali. "Hareket". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 16: 121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Düzen, İbrahim. *Aziz Nesefi'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan.* İstanbul: Furkan Yayınları, 2000.

Geppert, Jasmin. *Das Selbst und seine Organisation. Das Konzept der Aktualisierungstendenz nach Carl R. Rogers aus Sicht der personenzentrierten Systemtheorie.* Yüksek Lisans Tezi, Viyana Üniversitesi Felsefe, 2011.

Goldstein, Kurt. *Der Aufbau des Organismus. Einführung in die Biologie unter besonderer Berücksichtigung der Erfahrung am kranken Menschen.* Dordrecht: Springer-Sience+Business Media, 1934.

Häcker, Hartmut - Stapf, Kurt H. (der.). *Dorsch Psychologisches Wöterbuch.* Kempten: Verlag Hans Buber, 1998.

Küçük, Osman Nuri. *Mevlâna'ya Göre Manevî Gelişim. Benliğin Dönüşümü ve Mi'râcı.* İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.

Kutluer, İlhan. "Felek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12:303-306. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kutluer, İlhan. "Devir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 9:232. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Maslow, Abraham H.. *Motivation und Persönlichkeit.* Trc. Paul Kruntorad. Olten: Walter-Verlag, 1977.

Maslow, Abraham H.. *Psychologie des Seins*. Trc. Paul Kruntorad. Münih: Kindler Verlag, 1973.

Nesefî, Aziz. *İnsân-ı Kâmil*. Trc. Konuk, A. A.. Haz. Fırat, S.. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2009.

Nesefî, Aziz. *İnsanın Aslı ve Ruhların Yıldızlarla İlişkisi. Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücud*. İstanbul: Esma Yayınları, 1976.

Nesefî, Azizüddin. *Tasavvufta İnsan Meselesi İnsan-ı Kâmil*. Trc. M. Kanar. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

Norwood, "Abraham Maslow (1904-1970)". Erişim: 01 Ekim 2016, http://www.deepermind.com/20maslow.htm.

Öztürk, Yener. "İslam'da Kader Akidesi ve İman Esasları Arasına Girmesinin Hikmeti". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (1992): 261-282.

Vaguhan, Frances. "Spiritual Issues in Psychotherapy". *The Journal of Transpersonal Psychology* 23/2 (1991): 105-119.

Walsh, Roger N. - Vaguhan, Frances (der.). *Psychologie in der Wende*. Bern/Münih/Viyana: Scherz, 1985.